

RIKSINTRESSE: KE 88

Brokind

Vårdsnäs socken
Linköpings kommun

Kulturmiljöenheten 2002

***Värdetext för riksintresse KE 88 – Brokind
enligt Riksantikvarieämbetets beslut 1997-08-18:***

Motivering: Herrgårdsmiljö av medeltida ursprung med förhistorisk bruks- och bosättningskontinuitet.

Uttryck för riksintresset: Huvudbyggnad från 1700-talet med mycket välbevarad ekonomibebyggelse av sten och tegel bl a en kringbyggd fägård från 1700- och 1800-tal samt kvarn och stenvalvsbro. Fyra gravfält från järnålder, de yngre i anslutning till avhysta byar.

I området ingår även: Del av Kinda kanal med Brokinds sluss.

Foton: Länsstyrelsen, 2002, om inte annat anges.

Bilder på framsidan: Utsikt mot Brokinds herrgård, trädgårdsmästarbostaden samt milsten vid vägskälet framför ladugården.

Förord

När ett område klassas som riksintresse innebär det att kulturmiljön i området har ett värde av betydelse för såväl länet, som hela landet. I Sverige finns ca 1700 riksintressanta kulturmiljöområden. Ett 90-tal av dessa ligger i Östergötland. Riksintressena ska representera hela landets historia, från stenålder till nutid. De ska åskådliggöra hur vi genom århundraden utnyttjat naturens resurser, olika tiders näringsliv och sociala villkor, byggnadsskick samt estetiska ideal.

Riksintressebegreppet lagreglerades genom införandet av naturresurslagen (NRL) år 1987. Idag skyddas riksintressena av Miljöbalken. I 1 kap 1§ fastslås att lagen ska tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas.

Vidare i 3 kap 6 § att områden som är av riksintresse för naturvården, kulturmiljövården eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön. Länsstyrelsen har ansvar att föra ut ”statens anspråk” för kulturmiljövården och kommunerna ska redovisa dessa områden i sin översikts-plan, samt ange hur riksintresset ska tillgodoses i samhälls-planeringen. Alla har ett ansvar för kulturmiljön. I Kulturminneslagen 1 kap 1§ står ”Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla...”. Riksintressen finns för flera sektorer, bl a naturvård och friluftsliv.

Syftet med denna rapport har varit att klargöra vad som konstituerar riksintresset, klarlägga riksintressets gränser samt uppmärksamma förändringar vilka kan medföra skada för kulturmiljön i riksintresset. Rapporten vänder sig till såväl länets kommuner, som hembygdsintresserade eller ”kulturturister”.

Projektet har en referensgrupp, där flera av Länsstyrelsens sektorer är representerade. Arbetet med rapporten har utförts av Annika Hallinder på Länsstyrelsens kulturmiljöenhet. I den slutgiltiga sammanställningen har Annika Toll deltagit.

Bengt Häger
Länsantikvarie

Innehåll

Riksintresse KE 88 Brokind	4
Kulturlandskapet	5
Fornlämningar	7
Broo by och gård	7
Brokinds herrgård	8
Byggnadsminnet	12
Byarna Åsmestad och Eggeby	13
Viktig trafikknutpunkt	15
Övrig bebyggelse	15
Naturvärden	15
Riksintressets gränser	16
Hur bevaras den riksintressanta kulturmiljön?	17
Lagar som säkerställer den riksintressanta kulturmiljön	17
Vårdplan	19
Litteratur och andra källor	20

Bilagor:

1. Fornlämningar i området.
Uppgifter ur Riksantikvarieämbetets fornminnesregistret
2. Övriga inventeringar

Riksintresse KE 88 Brokind

Brokinds riksintresse är ett typiskt exempel på en agrar herrgårdsmiljö med en enhetlig och omfattande bebyggelse. Till Brokind hörde ett stort antal gårdar i Vårdsnäs socken. Jorden som hörde direkt till säteriet synes ha varit av jämförelsevis liten omfattning. Godset expanderade dock, vilket medförde, att ett par avhysta byar ligger inom området.

Broo i Kind, dvs gården Bro i Kinds härad, var som ortnamnet antyder en tidig passage eller broförbindelse över det smala sundet mellan Järnlunden och Lilla Rengen.

Läget mellan sjöarna lockade tidigt såväl vägfarande som bebyggare. Miljön illustrerar på ett pedagogiskt sätt en kontinuerlig utveckling från äldre och yngre järnålder, medeltid och fram till stormaktstiden. Byn Broo avhystes i samband med att herresätet Brokind uppfördes och befästes på 1300-talet. Åren 1727-31 uppfördes den nuvarande herrgårdsanläggningen, som med sina vitputsade stenbyggnader uppvisar en påfallande enhetlighet.

Brokind var en viktig knutpunkt för resande. Sedan gammalt passerade kalmarvägen rakt över holmen och godsets tre broar. Här förlades redan vid 1800-talets början en sluss för att förena sjöarna och som så småningom blev Kinda kanalsystem. Det gamla området spelade ut sin roll som viktig vägknut,

Brokind, mot norr. Foto Jan Norrman, Riksantikvarieämbetet. 1991.

när den nya vägsträckan av väg 34 byggdes i början på 1980-talet. Den nya vägsträckan drogs mellan godset Brokind och samhället Brokind och passerar rakt över riksintressets östra del och ner mot Järnlundens östra strand.

Kulturlandskapet

Herrgårdsbebyggelsen i Brokind ligger grupperad längs den gamla kalmarvägen, som i öst-västlig riktning korsade ön och de två fallen mellan sjöarna, och som fortsatte söderut längs Järnlundens strand. I samband med att den nya riksvägen drogs övergavs delar av den gamla vägsträckan. Partiet söder om skolan och ner mot Eggeby finns endast delvis kvar. Längs den gamla vägen står två milstolpar samt en väghållningssten fortfarande kvar.

Landskapet präglas av ett mjukt kuperat moränområde mellan berg och höjdsträckningar och sjön Järnlunden. Det präglas av omväxlande åkrar och stora ekhagar av stort naturvårdsintresse. Inom området ligger sex gravfält, belägna i hagmarkerna.

Vy över Brokind, mot norr. Foto Jan Norrman, Riksantikvarieämbetet. 1991.

Landskapet har genom tiderna genomgått få förändringar. På 1685 års karta ligger ängsmarkerna sydost och nordväst om godset medan åkermarken var koncentrerad till Kisthagen och norr och väster om ladugården. Säteriets drift krävde ökade utrymmen och därför lades allt större områden under gårdens eget bruk och åkerarealen utvidgades. När sjöarna Rengen och Järnlunden sänktes på 1850- och 1860-talen och omfattande utdikningar genomfördes, utvidgades åkermarken och kom att omfatta betydande arealer öster om Järnlunden. Vid 1900-talets början, i samband med att fidekommissrättigheterna ej gällde, såldes stora delar av godsets egendomar ut.

Under 1600-talet anlades en djurgård vid Brokind. Djurgården var ett inhägnat område, där man uppfödde rådjur. Vid 1700-talets början var dock djurgården övergiven och hade förvandlats till äng och hästhage. Numera finns dock ett vilthägn i områdets östra del. Gravfältet, fornlämning 27, samt stensättningarna, fornlämning 101, ingår i det inhägnade området. Nämnas kan, att väg 34 inom nästan hela riksintresseområdet kantas av viltstängsel.

Vy mot Brokind's herrgård. I förgrunden sjön Lilla Rängen.

Fornlämningar

Områdets gynnsamma läge mellan två sjöar gav goda förutsättningar för en tidig bebyggelse. Enstaka lösfynd av bl a en trind- och tunnackiga yxor antyder att här fanns människor redan under stenåldern. Mellan Broo och Eggeby antyder en rad fornlämningar bestående av gravfält och stensättningar att här fanns en järnåldersbebyggelse.

Inom området finns fem gravfält, varav fyra är av äldre järnålderskaraktär, och belägna i hagmarker. I miljöns östra del, beläget på en avsats mellan berg och dalgång och med utsikt över Järnlunden, ligger ett stort långsträckt gravfält (fornl 27) med ca 40 fornlämningar bestående av såväl runda som kvadratiska stensättningar, varav flera är av ansevärd storlek. Gravfältet har troligen använts som begravningsplats för människorna på en närbelägen gård under större delen av järnåldern (ca 500 f Kr - 1050 e Kr). Gravfältet är Vårdsnäs sockens största gravfält och området innefattas av vårdplan.

Två gravfält av höggravfältskaraktär finns även inom området. Ett är beläget söder om godsets ladugård och det andra norr om Åttingstugan. De uppvisar gravformer med högar och stensättningar och anlades antagligen under yngre järnåldern. De är troligen bygravfält till Brokinds föregångare, de avhysta byarna Broo och Eggeby.

Broo by och gård

Brokind var under tidig medeltid en by, Broo i Kinden, som troligen låg väster om den nuvarande herrgården. Under 1300-talet innehades byn delvis av Linköpings domkyrka, men bortbyttes mot annat jordagods och kom i Folkungaättens ägo. År 1379 köpte riksdrotsen Bo Jonsson Grip egendomen. Byggnadsplatsen verkade säkert tilltalande att befästa, eftersom den var en vattenomfluten ö. Bo Jonsson avhyste i samband med tillträdet den gamla byn.

Bro gårdsanläggning tillkom troligen vid mitten av 1500-talet och bestod enligt en avbildning i Erik Dahlbergs ”Suecia antiqua et hodierna” av ett stenhus två våningar med två torn. Gården kom på 1460-talet i familjen Natt och Dags ägo. Riksrådet Måns Johansson Natt och Dags hustru Barbro kom att bli gårdens genom tiderna mest omtalade person under namnet Barbro Påle; en hård, elak och trollkunnig person, som inte ens efter sin död vid 1500-talets mitt, fick ro i

sin grav. Säteriet var stort och innefattade vid den tiden ett 40-tal landbohemman. År 1674 övergick gården genom ingifte i släkten Falkenbergs ägo och än i dag bor denna släkt på Brokind.

Brokinds herrgård

Brokinds gamla gård brann år 1726 och ägarna fältmarskalken Axel Sparre och hans hustru Anna Maria Falkenberg beslöt att riva ner stenhuset och låta uppföra en ny manbyggnad. Arbetet pågick under åren 1727-31. Ingen arkitekt är känd till den nya huvudbyggnaden, som uppfördes i sten i två våningar med souterrängvåning och med ett s k falskt säteritak. Fasaderna var helt släta med undantag av att huvudingången försågs med huggen kalkstensomfattning samt med Sparre/Falkenbergs vapen och en tvåarmad fritrappa. Genom testamente instiftade Anna Maria Falkenberg år 1732 Brokind till fideikommiss inom ätten Falkenberg och gården har bortsett från åren 1918-1933 stannat i släktens ägo. Fideikommisset omfattade på 1790-talet 23 ¼ mantal.

Brokinds herrgård, huvudbyggnaden samt östra flygeln.

Henrik Georg Falkenberg, som tillträdde fideikommisset år 1837, började omedelbart att bygga om mangårdsbyggnaden. Det ursprungliga taket ersattes då med ett brutet tak med valmat övre fall och entréfasaden försågs med en

mittrisalit krönt med en gavelfronton. Översta våningens fönster fick överstycken i relief. Mittrisaliten liksom hörnlisenerna på första våningen rusticerades, så även souterrainvåningen. Byggnaden är putsad i vitt med gråputsad souterrängvåning. Vid en brand år 1949 förstördes bl a huvudbyggnadens yttertak, men byggnaden återställdes i samma skick åren därpå. År 1982 renoverades fasaden.

Huvudbyggnaden kompletterades redan på 1730-talet med två vitputsade stenflyglar i en våning söder om mangårdsbyggnaden. På 1830-talet moderniserades flyglarna och försågs med brutna tak med valmade gavelspetsar och rusticerade mittpartier med gavelfrontoner med lunettfönster över entrédörrarna. Östra flygeln omändrades år 1949 och båda flyglarna renoverades 1991.

Flertalet av godsets magasin och ekonomibyggnader uppfördes under senare delen av 1700-talet. På ön finns mejeriet, ankhuset, trädgårdsmästarbostaden, två magasin och stall. En mur förenar stallet och trädgårdsmästarbostaden. Samtliga byggnader är vitputsade tegelbyggnader, bortsett från kvarnen från 1814, som är av resvirke och försedd med rödfärgad locklistpanel. Kvarnen tillbyggdes år 1930 och restaurerades och moderniserades 1944. Driften upphörde 1957.

Trädgårdsmästarbostaden.

Söderut, axiellt från manbyggnaden, ligger parken med ett lusthus av tegel, ett badhus av resvirke samt ett trädgårdsbord med tälttak, det sk paraplyet, vilket renoverades 1985.

F d mejeriet.

F d Krogen (i förgrunden) och f d affären.

På fastlandet väster om ön ligger den vitputsade kringbyggda fägården från 1765 och tillbyggd 1884. Ladugårdens väggar av tegel är vitputsade. Byggnaden är försedd med en vällingklocka. Öster om ladugården ligger en loge, vilken inrymde gårdens tröskverk från 1800-talets början i vitputsad tegel samt rödfärgad stående panel. Samtliga ekonomibyggnader renoverades 1994-95.

Länga i den kringbyggda ladugården.

Logen.

Frågan om byggnadsminnesförklaring väcktes 1981 och 1984 blev Brokinds herrgårdsbebyggelse med 14 byggnader byggnadsminne. Utanför byggnadsminnesgränsen återfinns ett par ekonomibyggnader, bl a magasin i sten samt vagnhallar i trä och plåt. Utanför gränsen ligger även enstaka torp bl a Fågelsången från 1905 samt ett par arbetarbostäder i såväl vitputsad sten- som

rödfärgade träfasader. De tillkom i slutet av 1800-talet och 1900-talets början, då arbetskraftsbehovet på herrgården ökade. Lönearbetare, sk statare, anställdes och statbyggnader uppfördes bl a nordväst om gården samt i form av en tvillingstuga i Skälstorp. Till denna bostadsbebyggelse kan även nämnas den rödfärgade förmansbostaden från 1938.

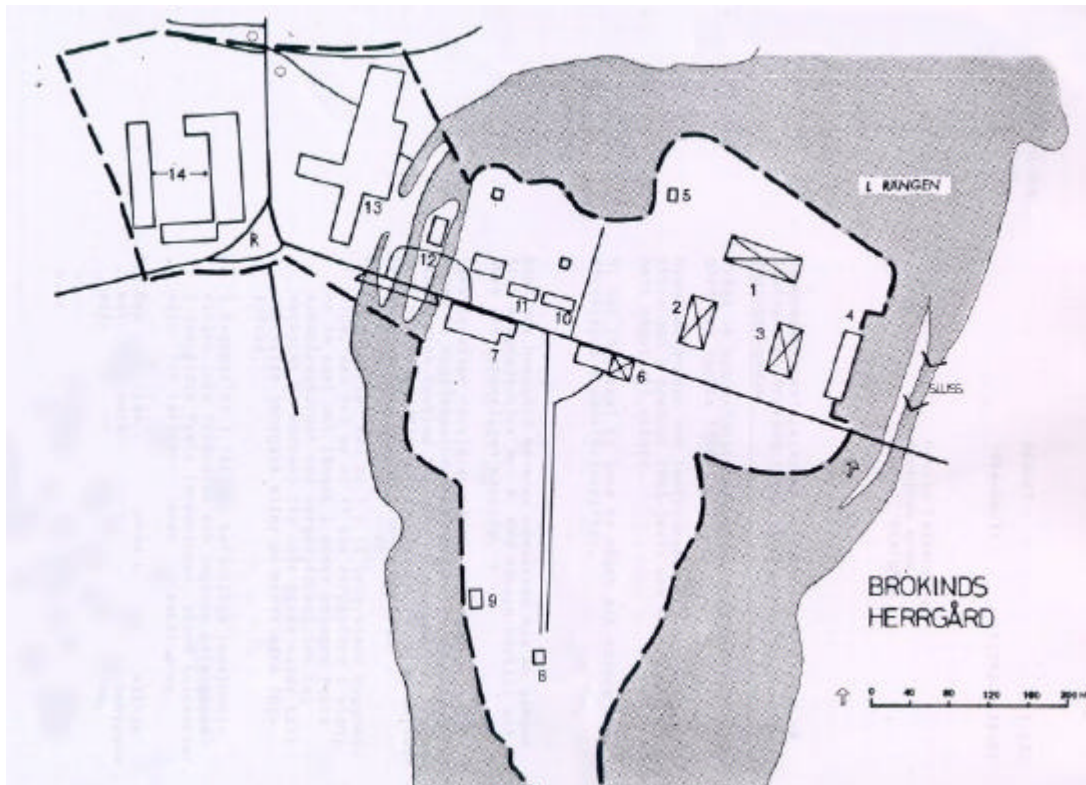
Godset var självförsörjande. Redan tidigt fanns en kvarn vid Brokinds gård och på avbildningen i "Suecia antiqua et hodierna" ser man vid nuvarande kanalslussen en vattenkvarn med tre hjul. Vid 1700-talets början fanns ett tegelbruk med två ugnar öster om värdshuset. Omkring 1800 bestod godsets industrianläggning av två kvarnar, såg, smedja, tegelbruk och vadmalsstamp. Vid 1900-talets början elektrifierades gårdens mejeri, kvarn och såg med ett eget kraftverk.

Kvarnen.

Byggnadsminnet

Brokinds herrgård förklarades som byggnadsminne år 1984. I byggnadsminnet ingår de på kartan markerade 14 byggnadernas exteriörer, huvudbyggnadens interiör samt omgivande markområde.

1.	Huvudbyggnaden	13.	Loge
2-3.	Flyglar	14-16	Ladugård mm
4.	Fd mejeri		
5.	Ankhus		
6.	Trädgårds- mästarebostad mm		
7.	Verkstad		
8.	Lusthus		
9.	Badhus		
10-11.	Magasin		
12.	Kvarn		

Skyddsföreskrifter:

De på kartan med nr 1-12 betecknade byggnaderna, den del av nr 13 som är uppförd i sten, nr 14 samt det längst i söder belägna fasta trädgårdsbordet med

paraplyformat tak får inte rivas eller till det yttre ombyggas eller på annat sätt förändras.

I huvudbyggnaden får den befintliga rumsindelningen inte förändras och ingrepp inte göras i den äldre fasta inredningen.

Det på kartan med streckad begränsningslinje markerade området får inte ytterligare bebyggas eller på annat sätt väsentligen förändras. Byggnadsminnets byggnader skall ägnas erforderligt underhåll, som skall ske i samråd med länsstyrelsen.

Ett åtgärdsprogram för vården av byggnadsminnets ekonomibyggnader upprättades 1991 av Arksam/Uno Söderbergs arkitektkontor AB i Stockholm.

Byarna Åsmestad och Eggeby

Till Brokind hörde ett stort antal gårdar. Gårdarna brukades av arrendatorer, sk landbönder, som till stor del fullgjorde sina utskylder till säteriet i form av dagsverken. Godset krävde ständiga utvidgningar för att kunna drivas rationellt. Byn Torpa avhystes redan på 1500-talet och bebyggelseplatsen är numera helt uppodlad. Detta är även förhållandet för Åsmestads gamla tomt. Byn, som omtalades år 1379, avhystes på 1570-talet och lades under Brokind.

Byn Eggeby söder om Brokind omtalades redan år 1383. På 1700-talet hade byn fyra gårdar och på 1850-talet avhystes både Eggeby och Eggebynäs. Bostadshusen blev arbetarbostäder under godset. I Eggebys norra del återfinnes i dag fyra husgrunder, varav två efter boningshus. De två kvarliggande manbyggnaderna utgör troligen södra Mellangården och består av två timrade faluröda ryggåsstugor från 1700-talets mitt, även benämnda ”Tvillingarna”.

Ryggåsstugan är en byggnad, där taket bärs upp av en ryggås, som är synlig inifrån den innertakssaknande stugan. Stugtypen var länge den dominerande bostadsformen, såväl på landsbygden som i städerna. Även i Eggebynäs Lillgård finns en ålderdomlig ryggåsstuga från 1700-talets senare del kvar. Den sk ”Åttingstugan” är timrad och delvis klädd med faluröd ålderdomlig panel.

Viktig trafikknutpunkt

Kalmarvägen passerade sedan gammalt Brokind. Söder om bytomten Eggeby finns en slinga av gamla landsvägen bevarad. Vid Brokind står en milsten, uppsatt 1755. Vägen var livligt trafikerad och 1872 tvingades säteriet ta bort två grindar till Åsmedstadsängen, för att underlätta trafiken.

Sedan gammalt har vad bynamnet antyder funnits en bro över holmen mellan Järnlunden och Lilla Rengen. De nuvarande stenbroarna byggdes i samband med sjösänkningen på 1850- och 1860-talet och byggdes om ca 1900 och 1915. Vid länsstyrelsen, statens vägverk samt läns museets kulturhistoriska inventering av broar i Östergötlands län 1978-79 klassificerades de tre kallmurade broarna till grupp 1 B, dvs broar som är karaktäristiska representanter för olika brotyper. Gruppen innefattar även äldre ombyggda broar, där mycket av den ursprungliga karaktären finns bevarad.

Brokind var en viktig trafikknut och ett värdshus uppfördes invid sundet omkring 1760 i form av en vitputsad timmerbyggnad med brutet tak. Tydligt gick rörelsen bra och vid 1700-talets slut uppfördes en större byggnad i samma stil strax intill, dit värdshusrörelsen flyttade. Värdshuset upphörde vid 1800-talets slut och huset ombyggdes till affär. Det gamla värdshuset blev mjölnarbostad.

Milstolpe vid vägskalet framför ladugården.

Redan vid 1700-talets mitt hade man planer på att via en sluss i Brokind förena Åsunden, Järnlunden och Lilla och Stora Rängen. En sluss anlades vid 1800-talets början i mellersta strömmen i Brokind. Vårfloden 1813 raserade dock slussen. 1854 beviljades ett statsbidrag för en återuppbyggnad av slussen i Brokind och den uppfördes under 1860-talet i det östligaste strömdraget. När slussen stod klar efter ett par år kom kanaltrafiken igång i sin förutvarande omfattning. Först 1870 stod kanalen ända upp till Linköping färdig. Kanalen var då försedd med nio slussar, varav Brokind var den sydligaste. För att underlätta kanalens skötsel uppfördes en bostad för slussvakten intill slussen. Den ursprungliga slussvaktarbostaden brann dock 1912 och den nya uppfördes i trä med liggande gul fasspontpanel, ett 10-tal meter från den ursprungliga platsen.

Övrig bebyggelse

En bit söder om värdshuset ligger Brokinds skola. Greve Falkenberg upplät kostnadsfritt tomt för skolanläggningen. År 1875 byggdes folkskolan i Brokind i en våning i trä och reveterades med vit spritputs med dekorerade hörn och gesimser. Vindsvåningen fick dominerande frontespiser. Byggnaden inreddes i två lärosalar, en bostadslägenhet samt ett rum för kommunala sammanträden. Till skolan hörde ett par uthus. Husen restaurerades 1945. På 1970-talet kompletterades bebyggelsen med två nya skolbyggnader, en gymnastikhall samt lärarbostad. Vid Östergötlands läns museums inventering av skolhus utvärderades Brokinds gamla skola med uthus till grupp 1B.

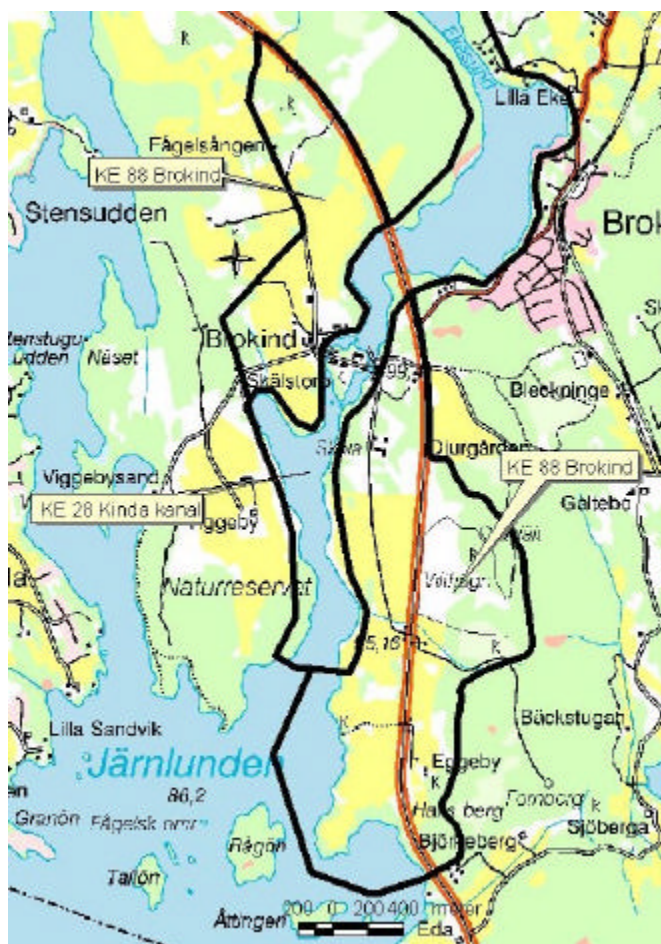
Riksintresse för naturvården

Hela riksintresset för Brokind ingår i ett riksintresse för naturvården, nämligen NE 46 – Eklandskapet kring Stora Rängen - Järnlunden.

Riksintressets gränser

Föreliggande arbete har inneburit en revidering av riksintressets gränser. I söder har gränsen förlängts ner till Björkebergs ägo gränser för att införliva stensättningarna, fornlämning 15, i riksintresset. I norr har området utökats något för att innefatta området mellan gamla och nya kalmarvägen. Riksintresseområdet omfattar annars den centrala delen av Brokind's gods med åker- och hagmarker. Området begränsas i väster av Järnlunden i norr av delvis granplanterade åkermarker, i öster av riksväg 24 samt granskog. Kinda kanal, som löper genom riksintresset, utgör ett eget riksintresse KE 28. Därför delas Brokind's riksintresse i två områden.

Reviderad gräns visas med heldragen linje, äldre gräns med streckad linje. Till vänster de båda riksintressena Broking KE 88 och Kinda kanal KE 28, som löper genom riksintresset för Brokind. ? Lantmäteriet, 2000. Ur GSD-Geografiska Sverigedata, Dnr: L2000/2620 E.

Hur bevaras den riksintressanta kulturmiljön?

Brokind riksintresse utgör en välbevarad herrgårdsmiljö, vad gäller såväl byggnader som landskap. Området runt Brokinds herrgård präglas av ett öppet åkerlandskap samt ekhagmarker.

Det öppna landskapet kan endast bevaras genom fortsatt brukning av marken och av betesdjur i hagmarkerna. Öppenheten kan hotas på flera sätt – genom skogsplanteringar på f d åkermark, att de gamla hagmarkerna växer igen eller av större nybyggnadsprojekt. Likaså kan en förändrad brukning av de öppna ytorna, som t ex en golfbana, helt förändra upplevelsen av kulturmiljön. Även vindkraftverk eller telemaster skulle med en olämplig placering bli ett alltför dominerande inslag i landskapet.

Bebyggelsemiljön i riksintresset är känsligt för förändringar och förtätningar. Sådana skall föregås av kontakt med Östergötlands länsmuseum eller länsstyrelsen. Brokinds herrgård är byggnadsminne enligt kulturminneslagen och skyddas av särskilda föreskrifter (se ovan sid. 12). I syfte att bevara den värdefulla bebyggelsen har länsstyrelsen ett flertal gånger lämnat byggnadsvårdsbidrag för restaureringar inom byggnadsminnet Brokind.

Lagar som säkerställer det riksintressanta kulturmiljön?

I **Miljöbalken** 1 kap 1§ fastslås att lagen ska tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Vidare i 3 kap 6 § att områden som är av riksintresse för naturvården, kulturmiljövården eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön. Miljöbalken rymmer också ett skydd för s k biotoper – alleér, odlingsrösen, stenmurar, åkerholmar, källor och våtmarker i jordbruksmark samt pilevallar. Arbetsföretag som kan skada skyddsvärda biotoper får inte utföras.

Kulturminneslagen (kap 1) slår fast att ”Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvar för detta delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas.”

Kulturminneslagen (kap 2) skyddar alla fornlämningar och det är förbjudet att ”utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt skada en fast fornlämning”. Detta innebär att vid

alla markingrepp, som ligger nära en fast fornlämning, kräver Länsstyrelsens tillstånd. Länsstyrelsen beslutar om en arkeologisk utredning eller förundersökning är nödvändig för att fastställa om fornlämning kommer att beröras eller ej. Om en tidigare okänd fornlämning påträffas under arbete, ska arbetet omedelbart avbrytas och Länsstyrelsen kontaktas. På Östergötlands länsmuseum i Linköping och Länsstyrelsen i Linköping kan man få hjälp med utdrag ur fornminnesregistret och kopior på ekonomiska kartan, där registrets fornlämningar markerats. Observera att den tryckta ekonomiska kartan inte är fullständig vad gäller antalet fornlämningar.

Brokinds herrgård är **byggnadsminne**. Enligt kulturminneslagen kan en byggnad som är ”synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde” förklaras som byggnadsminne. Byggnadsminne kan även gälla parker, trädgårdar och andra anläggningar av kulturhistoriskt. I byggnadsminnet Brokind ingår 14 byggnader. Byggnader och skyddsföreskrifter redovisas ovan, sid 12.

Vad gäller nybebyggelse eller ombyggnad av befintlig bebyggelse anger **Plan- och bygglagen** (kap 3) att nya byggnader ”ska placeras och utformas på ett sätt som är lämpligt **med hänsyn** till stads- eller kulturlandskapsbilden och till natur- eller kulturvärdena på platsen. Byggnader ska ha en yttre form och färg som är lämplig för byggnaderna som sådana och ge en god helhetsverkan”. Vidare sägs att ”tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar av en byggnad skall utföras **varsamt** så att byggnadens särdrag och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara”.

Enligt plan- och bygglagen (kap 1 och 4) ska varje kommun ha en aktuell **översiktsplan**. I översiktsplanen ska anges hur kommunen avser att tillgodose riksintressena. Särskilda **områdesbestämmelser** kan användas för att skydda kulturmiljön inom riksintresset. I ett värdefullt kulturlandskap kan man genom områdesbestämmelser t ex kräva bygglov för jordbrukets ekonomibyggnader.

För rådgivning i byggnadsärenden kan man, förutom till Linköpings kommuns bygglovkontor, vända sig till Östergötlands länsmuseum i Linköping.

Vårdplan

Gravfältet fornlämning 27 innefattas av fortlöpande vårdplan med objektnummer 104. Planen upprättades 1982. Enligt skötselanvisningen skall avverkning av träd ske på de synliga fornlämningarna. Dessutom skall en årlig slyröjning ske och hagtorn, hassel samt enstaka ekar och björkar sparas.

Området ska betas.

Litteratur och andra källor

Anteström, P. Vårdsnäs socken. Linköping 1959.

Från vadställe till betongbro. En kulturhistorisk inventering av broar i Östergötlands län 1978-79.

Larsson, T. Kinda kanal. Från Linköping till Horn. Linköping 1983.

Månsson, E. Gods och gårdar i Östergötland. Slottet vid Järnlunden - Brokind. Östergötlands läns hushållningssällskap medlemsblad. Nr 3. 1983.

Månsson, E. Brokind - slottet vid Järnlunden. Gods och gårdar i Östergötland. Del II. Västervik 1995.

Nisbeth, Å. Slott och herresäten i Sverige. Östergötland del 1. Malmö 1971.

Sveriges bebyggelse. Östergötlands län. Del VII.

Tham, W. Beskrivning över Linköpings län (1854-55). Falköping 1994.

Lantmäterikontoret i Östergötland:

General Geometrisk Afrytning Oppå Brokind herregård ... 1685.

Brokinds Sätesgårds Strömmar och Byggnader afmätte Tillika wattendragen ofvan och nedanför afwägde och undersökte åren 1793 och 1803 av M Wallberg.

Fornlämningar i området. Uppgifter i fornminnesregistret.

Vårdsnäs sn. Ekonomiska kartorna 08508, 08518.

3. Profanbyggnad, Åttingstugan.
4. Profanbyggnad, ”Tvillingarna”.
15. Stensättning, rund samt stensättningsliknande bildning
16. Milstolpe av röd kalksten. Inskrift $\frac{1}{4}$ MIL
17. Hög
18. Gravfält bestående av 23 fornlämningar. 4 högar och 19 runda stensättningar.
19. Stensättning, rund
20. Gravfält bestående av 39 fornlämningar. 32 runda och 5 kvadratiska stensättningar, 2 resta stenar
21. Stensättning (?)
27. Gravfält bestående av 40 fornlämningar. 30 runda stensättningar, ca 10 kvadratiska stensättningar (5 fornlämningar är osäkra)
28. Gravfält bestående av 4 runda stensättningar och 1 kvadratisk stensättning
29. Vaghållningssten
31. Milstolpe av röd kalksten. Inskrift: $\frac{1}{2}$ MIL
32. Gravfält bestående av 2 högar och 8 runda stensättningar
33. Stensättning, kvadratisk, stensättning, rund samt en stensättningsliknande lämning
39. Stensättning, rund.
40. Stensättning, rund.
101. Stensättningar, 2 runda, 1 kvadratisk.
106. Stensättning (?)
107. Förhöjning
108. Stensättning, en rund och en osäker
109. Stensamling.
128. Bebyggelseplats.
129. Bebyggelselämning, Eggeby gamla tomt.
162. Plats med tradition, Kisthagen.
164. Uppgift om grav (?).
166. Fyndplats för stenyxa.
168. Fyndplats för stenyxa (båtyxa).
174. Hög (?).
175. Åsmedstads gamla tomt.

Övriga inventeringar Skolor

Östergötlands läns museums inventering av skolbyggnader 1980:

Brokind 1:137   folkskola med uthus   1B

(Klassificering: 1 B - Skolhus som är karaktäristiskt för viss tids skolbyggnadsskick och som har välbevarad exteriör och/eller interiör)

Broar

Från vadställe till betongbro. En kulturhistorisk inventering av broar i Östergötlands län 1978-79.

Valvbro, sten i kallmur	Brokinds gård, byggår ca 1900	1B
Valvbro, sten i kallmur	Brokinds gård, byggår 1905	1B
Valvbro, sten i kallmur	Brokinds gård, byggår ca 1900	1B
Svängbro	Brokind, byggår 1932	2

Bron över Stångåns västra gren uppfördes av kvaderhuggen sten 1915 i tre valv. Den är en välbevarad och god representant för gruppen sent byggda stenvalv.

Bron över Stångåns torrfåra tillkom vid 1800-talets sista årtionden och byggdes i ett valv med kilhuggen sten.

Bron över kraftkanalen och Stångåns östra gren byggdes i tre spann med kilade valv vid 1800-talets senare del.

Tillsammans är dessa stenvalvsbroar viktiga element i en kulturhistorisk intressant miljö präglad av säteriet.

Klassificering:

- 1B** Broar som är karaktäristiska representanter för olika brotyper
2 Bro som för närvarande inte bedöms äga de kulturhistoriska värden vilket motiverar en placering i klass 1.

Kvarnar

Östergötlands läns museums kvarninventering 1978

Kvarnen vid Brokind ansågs ligga centralt bland säteriets ekonomibyggnader och utgöra ett markant inslag i miljön. Väl underhållen.

Byggnader

Kulturhistorisk byggnadsinventering inom Linköpings kommun till stöd för energisparplaneringen i befintlig bebyggelse, sept. 1981. ÖLM, Johan Höggqvist.

Brokind 1:44	Brokinds gård	Klass A
Brokind 1:44	Torpstuga	Klass A
Brokind 1:44	Fågelsången	Klass A
Brokind 1:44	Skälstorp	Klass B
Brokind 1:137,	Brokinds gamla skola	Klass B
Eggeby 1:1, 2:1, 3:1	Två ryggåsstugor	Klass A

Brokind 1:44 ingår även som utvärderad miljö i "Miljöer i kulturlandskap - en kulturhistorisk studie inom Linköpings kommun", RAÄ rapport D 11 1976: miljö nr 58.